

Ondskans natur

Det är mycket vanligt att betrakta och behandla *ondska* och *godhet* som en dikotomi, d.v.s. som två oförenliga egenskaper som är varandras motsats. Även om både ondskans och godhetens yttringar är komplexa och subjektiva borde det rent teoretiskt gå att göra någon sorts bedömning av mänskliga handlingar eller sinnelag där utfallet blir ett mer eller mindre mätbart värde på en mer eller mindre konkret graderad skala. Det är ju faktiskt något som sker hela tiden när vi bedömer varandra, och avgörande för hur vi känner inför våra med- och motmänniskor.

Det är inte roligt att bli negligerad. Ofta sägs att ondsint bemötande är bättre än den rena likgiltigheten. Om nu detta vore en allmän sanning så är den något ologisk i relation till uppfattningen om dikotomi. Om ett engagerat och välvilligt bemötande är *positivt* och ett ondsint och destruktivt är *negativt* vore det rimligt att det "neutrala", det likgiltiga, ändå vore att föredra. Detta antyder att det goda och det onda är skilda storheter som lever sitt respektive liv, vilket också bekräftas av att båda egenskaperna existerar och verkar sida vid sida inom varje människa. Sammantaget visar dessa båda tankegångar att det snarast är ett psykologiskt problem som vi använder för att kategorisera varandra och oss själva.

En mycket utbredd metaforik pekar dock i en helt annan riktning. Resonemanget fordrar att vi antar att det verkligen finns något som är godhet, vilket inte är så självklart. Det är en lång och omständlig diskussion, som jag avstår från här.

Ondskan förknippas ofta med mörker och kyla, och godhet med ljus och värme. Om vi antar att detta är relevant så bör vi också besinna att mörker och kyla endast existerar som psykologiska konstruktioner. Rent fysiskt är mörker bara frånvaro av ljus, och kyla frånvaro av värme. Det finns således nollnivåer för dessa storheter, absoluta nollpunkter där det inte blir mörkare eller kallare. Den absoluta nollpunkten för värme är 0K, eller -273,15°C. (1K = 1°C.) Exempelvis 10K, eller -263,15°C innebär faktiskt att det är varmt, d.v.s. att det finns värme, även om det är ganska lite. Vid en så låg temperatur skulle vi frysa ihjäl, och nästan inte ens hinna tänka att "det är kallt". När det är mindre varmt än vad som är behagligt känns det som kallt, fastän det bara är "ganska ovarmt". Det är ändå mycket påtagligt och det är egentligen ganska självklart att betrakta kylan som en egen storhet som lever sitt eget liv och som kan existera sida vid sida med storheten värme. Naturligtvis är det enbart en psykologisk konstruktion. På samma sätt förhåller det sig med ljus. Frågan är då om ondska egentligen är en psykologisk konstruktion, och det i själva verket bara är frånvaro av godhet.

De flesta religioner presenterar bilder av den oändliga godheten, paradiset, etc. Om vi tänker oss att låta oändlig godhet representeras av oändligt starkt ljus och oändligt hög temperatur, så inser vi lätt att inte det heller vore önskvärt. Det är alltså så att människan har ett trivselintervall när det gäller ljus och temperatur. Inom det intervallet är det behagligt, men utanför, åt båda håll, är det inte trevligt.

Om vi nu vänder på metaforiken kan vi tänka oss att människan har ett trivselintervall även av godhet. Det är inte så långsökt. Tvärtom kan överdriven godhet vara ganska enerverande. Det visar också att "ganska elakt" ändå innehåller godhet, fast utanför trivselintervallet. Framlidne Olof Nises i Björbo formulerade sin devis så här: "Gör alltid rätt, men aldrig väl".

För att knyta ihop resonemangen så ligger det nära till hands att betrakta likgiltigheten som den absoluta nollpunkten på "godhetsskalan". Då kan vi också se att varje bemötande, ondsint och destruktivt såväl som engagerat och välvilligt ändå åtminstone bär på spår av godhet. På detta vis får alla tre begreppen, *godhet*, *ondska* och *likgiltighet* sin plats i ett filosofiskt a priori-system.

Nu återstår att bemöta invändningen att det faktiskt finns människor som är genuint onda, som njuter av att göra andra illa. För att förklara detta inom ramen för den ovan presenterade teorin skulle vi kunna ta hjälp av begreppen *empati* och *psykopati*. Empati är den psykologiska termen för urskiljbar godhet och psykopati innebär avsaknad av empati. De ”genuint onda” skulle då förklaras som varande psykopater. Deras onda handlingar blir då inte onda ur psykopaternas eget perspektiv, utan snarare en slags intressanta experiment. Psykopaten är ju oförmögen att urskilja gott och ont och kan därför rimligen inte heller renodla ondskan. De förstår inte godhet, har ingen drift att göra gott och kan således inte heller vilja vare sig gott eller ont. Sedan finns de som pendlar mellan onda och goda akter, exempelvis varghonan som ena ögonblicket sliter ett lamm i stycken för att i nästa ömt pyssla om sina valpar. Eller den serbiske ”hobbysoldaten” som i veckorna var en hårt arbetande familjefar, men på helgerna deltog i etnisk rensning. Detta märkliga beteende kan möjligen förklaras – läs Bergliot Børresen: *Den ensamma apan** – med en ”empatibrytare” i hjärnan, ett resonemang som kräver större utrymme än detta sammanhang erbjuder.

Denna förklaring innebär naturligtvis ingen ursäkt för att skada andra. Möjligen kan man bättre förstå ondskans natur och därmed lättare kunna förhålla sig till godhet, ondskan, likgiltighet och sig själv. Exempelvis kan man värdera sin egen insats när man ”tittar bort”. Detta kan gälla såväl vid en enskild ond akt i ens närhet likaväl som ett brott mot mänskligheten i ett fjärran land.

* Børresen, Bergliot (1999). *Den ensamma apan*. Stockholm: Prisma